

Inesa Nikiforova
Daugavpils Universitāte, Latvija

KRIMINĀLPROCESA ATTĪSTĪBAS PROCESS PASAULES KONTEKSTĀ

Abstract

Evolution of the criminal process in the world context

Publication is devoted to analysis an institution of criminal procedure, viewing its rising progressing and development stages. The criminal procedure can not be higher about achieved economic and cultural level, therefore it can not be instead to distinguish only primitive side and definite simplicity of separate evolution periods of this institution. Essential part of the publication is allocated to circumstances and prominent personalities, which has leaving influence on the progressing of the criminal procedure.

The institution of criminal procedure is inspected from the criminal procedure ideas various understandings and opinions. The publication is marking differences in the distinction of criminal procedure notions and reflecting types of criminal procedure, which is typical to separate historical chapters.

Atslēgas vārdi: kriminālprocess, noziedzīgs nodarījums, pirmstiesas izmeklēšana, tiesas process.

Ievads

Latvijas Padomju Enciklopēdija procesu definē kā secīgo darbību virkni kāda rezultāta sasniegšanai. Pastāv virkne procesa tipu, kas ir raksturīgi dažādām dzīves jomām un zinātnes sfērām. Tā var runāt par fizikas procesiem, informātikas procesiem, psiholoģijas procesiem, ekonomiskajiem procesiem, vēsturiskajiem procesiem un virkni citu procesu. Autore šajā publikācijā vēlas pievērsties vienam no tiesību zinātnes procesa veidiem – kriminālprocesam.

Kriminālprocess tā sākotnējā veidā parādījās senatnē vienlaicīgi ar valsts orgānu un amatpersonu parādīšanos, kurām tika uzlikts par pienākumu atrisināt strīdus un piemērot represijas attiecībā pret personām, kas pastrādāja noziedzīgus nodarījumus. Attīstoties sabiedrībai un valstij, mainoties sabiedriskajai iekārtai, ideoloģijai, politiskajam režīmam, attieksmei pret cilvēka tiesībām, mainījās arī kriminālprocess.

Personas un valsts interešu savstarpēja attiecība ir spilgtāks ne tikai tiesību attīstības raksturojums kopumā, bet arī kriminālprocesa attīstības raksturojums. Šī savstarpējā attiecība ir fundamentāla individuālo un kolektīvo pretrunu izpausme, kas aptver visas sabiedriskās dzīves sfēras. Pie privātā un publiskā pretrunām var attiecināt visas sabiedriskās pretrunas (Лившиц 1996: 36). Tāpēc viens no svarīgākajiem problēmjautājumiem kriminālprocesa aspektā ir valsts un kriminālprocesa attiecības un valsts ietekme uz kriminālprocesu.

Publikācijas gaitā viens no svarīgākajiem mērķiem ir atklāt un izzināt kāda dažādos laika posmos bija valsts ietekme uz kriminālprocesu un valsts iejaukšanās kriminalprocesa darbības realizēšanā.

Attīstoties un pilnveidojoties sabiedriskajām attiecībām, cilvēka personība iegūst vairāk un vairāk brīvības, līdz ar to var apgalvot, ka cilvēka brīvības pakāpe ir būtisks kriminālprocesa evolūcijas rādītājs.

Kriminālprocesa attīstība

Cīņa pret cilvēkiem, kas izdarījuši noziegumus pret citiem sabiedrības locekļiem, savā attīstībā iziet vairākus vēsturiskus posmus. Pirmo posmu cīņā ar noziedzīgiem nodarījumiem pret personu dzīvību un citām interesēm raksturo tieša fiziska iedarbība uz noziedzīgo nodarījumu izdarītāju (Бойков, Карпец 1989: 354). Šis cīņas veids bija raksturīgs pirmatnējās kopienas cilvēkam, bet nav zaudējis savu nozīmi arī vēlāk, jo juridiski tika atzīts līdz ar valsts izveidošanos visās sabiedriski ekonomiskajās formācijās, sākot ar verdzības iekārtu līdz mūsdienām. Kā raksturīgāko piemēru varētu minēt likumus par nepieciešamo aizstāvēšanos un galējo nepieciešamību.

Otrs posms ir raksturīgs ar to, ka nodarījumi pret cilvēku, viņa īpašumu, izveidojušos sabiedrisko attiecību un to rakstura dēļ sāk jau aizskārt sabiedrības, tātad publiskās intereses (Meikališa 2000: 10). Šajā etapā plaši tiek izmantota pārējo sabiedrības locekļu (radnieku, tuvu cilvēku, kopienas pārstāvju utt.) palīdzība noziedzīgo nodarījumu novēršanā, pārtraukšanā un vainīgo personu sodīšanā.

Trešais posms ir speciālu valsts iestāžu un amatpersonu darbība noziegumu atklāšanā un izmeklēšanā (Бойков, Карпец 1989: 355). Šis posms arī ir kriminālprocess tā pašreizējā izpratnē, t.i. ar tiesībām noregulēta krimināllietu izmeklēšanas un iztiesāšanas kārtība. Šajā darbībā tiesa un pārējās tiesību aizsardzības iestādes darbojas kā varas, kā valsts iestādes, kas speciāli izveidotas, lai aizsargātu tiesisko kārtību valstī, valdošās sabiedriskās attiecības gan starp personām, gan starp personām un valsti un lai realizētu pašas bīstamākās varas funkcijas, proti, piespiešanas funkcijas (Meikališa 2000: 11).

Laika gaitā mainījās uzskati par to, kas ir kriminālprocess. Latviešu konversācijas vārdnīca norāda, ka kriminālprocess ir krimināllietu tiesāšanas kārtība strīdus jautājuma izšķiršanai tiesu iestādēs, piedaloties ieinteresētām pusēm (Švābe, Būmanis, Dišlers 2001: 265). Pēc būtības tas ir šaurs kriminālprocesa traktējums, jo ietver sevī kā būtiskākos elementus tikai tiesu un puses, bet netiek akcentētas citas valsts iestādes, kas arī tiek iesaistītas kriminālprocesā. Tas ir izskaidrojams ar to faktu, ka sākotnēji vispār nepastāvēja iepriekšēja izmeklēšana, bet bija raksturīgs tikai tiesas process. Vēlāk viduslaikos izmeklēšana bija iespējama, bet tā nebija procesa sastāvdaļa. Un tikai sākot ar 16.gadsimtu sāka pielietot procesa dalījumu divās daļās: iepriekšējā izmeklēšana un tiesa.

Juridisko terminu vārdnīcā ir norādīts, ka kriminālprocess ir kriminālprocesuālajās tiesībās noteikta darbību sistēma, ko veido izziņas iestādes (saskaņā ar jauno Kriminālprocesa likumu, kas stājās spēkā Latvijas Republikā 2005.gada 1.oktobrī, vairs neleito jēdzienu izziņas iestādes, bet – izmeklēšanas iestādes), prokuratūru un tiesu institūcijas sakarā ar krimināllietas pirmstiesas izmeklēšanu un iztiesāšanu (Birznieks 2008: 186). Šajā kriminālprocesa definējumā kā būtiskie elementi jau ir saskatāmi ne tikai tiesa un puses, bet arī citas valsts institūcijas, un process neaprobežojas tikai ar lietu iztiesāšanu tiesā. Bet arī šajā definīcijā un kriminalprocesa izpratnē ir saskatāmas nepilnības, jo izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras un tiesnešu darbība, izmeklējot un iztiesājot krimināllietas, var būt arī citu nozaru regulēšanas priekšmets, kas ir saistītas, piemēram, ar operatīvās izmeklēšanas darbību, tiesu iekārtu, prokuroru uzraudzību, kā arī kriminālistikas rekomendāciju pielietošanas priekšmetu. Šī darbības puse jau iziet ārpus kriminālprocesa jēdziena rāmjiem. Tāpēc atzīstot, ka kriminālprocess ir arī darbība, ir jāņem vērā, ka tā ir tikai daļa no visas tiesas, prokurora, izmeklētāja, izmeklēšanas iestāžu darbības, un tieši tās ārējā juridiskā forma (Смирнов, Калиновский 2004: 27).

Monteskjē uzskatīja, ka brīvības nodrošināšanai ir nepieciešamas noteiktas tiesvedības procedūras (procesuālie noteikumi un formas) tādā pakāpē, lai tie sekmētu likuma realizācijas mērķus, bet nepārverstos par šķēršļiem šo mērķu realizācijai (Нерсесянц 2003: 477).

Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu kriminālprocess ir tāda kārtība, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē (Kriminālprocesa likums). Šajā aspektā var runāt par taisnīgumu, jo taisnīgums prasa vispārīgumu un vienlīdzību, piemērojot normas to adresātiem, neņemot vērā valstisko lietderību. To, ko var pateikt par taisnīgumu, var pateikt arī par patiesību: lietderīgais nav pragmatisma patiesais piekritējs un bez kāda mērķa parasti ir lietderīgs (Радбрух 2004: 194).

Tātad, kriminālprocesu var rakturot kā juridisko formu jautājuma izlemšanai par kriminālatbildību par nozieguma pastrādāšanu (Смирнов, Калиновский 2004: 26).

Par vienu no senākajām tiesību kodifikācijām ir uzskatāms Senās Babilonijas valdnieka Hamurapi kodekss, kas pieņemts ap 1750.gadu p.Kr. Šis kodekss parādījās 13 gadsimtus līdz pirmajai romiešu tiesību kodifikācijai. Bija raksturīgs mutisks sacīkstes process, kas bija vienāds attiecībā uz krimināllietām un civillietām. Šī vienotības koncepcija saglabājās ilgu laika posmu un atšķirības starp civilprocesu un kriminālprocesu parādījās tikai tad, kad kriminālā likumdošana sasniedza diezgan augstu attīstības līmeni. Pirmatnēji kā kriminālprocesā, tā arī civilprocesā valdīja privāts prasības sākums un pēc sava tipa procesi bija vienādi.

Bet par kriminālprocesa teorētisko priekšstatu sākumu var uzskatīt 2.-3. gadsimtu, t.i. romiešu jurisprudences „zelta gadsimtu”, kad darbojās tādas izcilas personības kā Papiniāns, Pāvels, Ulpiāns u.c. Šīs personas pamatā pievērsās privātām civiltiesībām, bet neatstāja bez uzmanības arī citas tiesību sfēras. Viņi pirmie rādīja teorētiskus priekšstatus par tiesāšanu, pierādījumiem, prezumpciju. Tā Ulpiāns pirmais noformulēja nostādni, kas ir līdzīga mūsdienu nevainīguma prezumpcijas principam, norādot, ka labāk atbrīvot desmit vainīgos, nekā notiesāt vienu nevainīgo (Смирнов, Калиновский 2008: 34). Bet pirmā valsts, kur apvainotajam nevajadzēja pierādīt savu nevainīgumu, bija Anglija. Līdz ar to vainas pierādīšana gulās uz sūdzētāju (Zemītis 2004: 176).

Senajā Ēģiptē tiesas procesam bija apsūdzošs raksturs, puses uzstājās mutiski un tika piestādītas rakstveida vai mutiskas liecības. Raksturīgs bija tas, ka tiesas hierarhija pastāvēja tikai krimināllietās. Mazāk svarīgas lietas izskatīja ierēdņi uz vietas, bet sarežģītas tika uzklausītas ar faraona piedalīšanos (Графский 2002: 85).

Senajā Grieķijā tiesas procesam bija divi veidi – process, kas saistīts ar valsts lietām un process, kas saistīts ar privātlietām. Valsts lietas bija saistītas ar visas kopienas interešu vai tās viena locekļa interešu pārkāpšanu. Privātlietas izcēlās, pārkāpjot personīgas intereses. Pirmā veida lietas no Solona laikiem varēja uzsākt jebkurš pilntiesīgs polises iedzīvotājs, pat tad, ja personīgi viņš nebija cietis no prettiesiskajām darbībām (Графский 2002: 161). Visas raizes, kas ir saistītas ar procesa vešanu gulās uz pilsoņa pleciem.

Romieši, tāpat kā daudzas citas senās tautas, pārdzīvojuši laikmetu, kad vēl nebija tiesa kā valsts iestāde, bet katrs personīgi izrēķinājās ar likumu pārkāpējiem. Sabiedrībai tālāk attīstoties, šāda kārtība vairs nebija ciešama. Pārēja no privātās izrēķināšanās uz valsts tiesu notika pakāpeniski. Attīstības gaitā lietas par likumu pārkāpumiem tika nodotas īpašām valsts iestādēm – tiesām. Tiesu process vēl nebija diferencēts – kā krimināl-, tā civillietas tika iztiesātas vienādi (Birziņa 2001: 95).

Tālāka kriminālprocesa problēmu teorētiskā apzināšanās ir saistīta ar romiešu tiesību recepciju viduslaiku Eiropā. Pie spilgtākajām personībām, kas atstāja ietekmi uz tiesāšanos procedūru, vēsturē var pieskaitīt vienu no pirmajiem franču tiesību teorētiķiem Filipu de Bomanuāru – viduslaiku Francijas paražu krājuma Bovē tiesības (Coutumes de Clermont en Beauvaisis) autoru; angļu tiesību zinātnieku Henriju Braktonu, kurš pirmais sistematizēja angļu kopējas tiesības; vācu juristu un likumdošanas reformātoru Johanu Švarcenbergu; itāļu legistus Klarusu un Farināciju, kas izstrādāja plašu mācību par formāliem pierādījumiem u.c.

Viduslaikos jurisdikcija piederēja baznīcai un valstij, tapēc izšķīra garīgo un laicīgo tiesas varu. Atkarībā no jurisdikcijas avota izšķīra augstāko jurisdikciju, kas piederēja

monarhiem un deleģēto, kas bija nodota zemes kungiem un fogtiem (Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos 2001: 269).

Livonijā kriminālprocess pamatojās uz principu – kur nav sūdzētāja, tur nav tiesneša, līdz ar to var droši apgalvot, ka bija raksturīgs akuzācijas process. Lietas tika ierosinātas tikai pamatojoties uz privātsūdzību (Meļķiņš 1998: 43). Tāpat arī Livonijai bija raksturīgs sacīkstes process ar loģisku argumentāciju un pierādījumiem, uzvarēja tā puse, kura bija stiprāka, līdz ar to patiesības noskaidrošana palika pēdējā plānā.

Tiesu pēc iespējas sprieda tajā ciemā, kur noziedznieks bija notverts (Kalniņš 1972: 101). Tā bija sena vietējo iedzīvotāju paraža, kas bija nostiprināta Kuršu zemnieku tiesībās.

Poļu - Zviedru valdīšanas laikā vara sāka atdalīt tiesu iestādes no administratīvām iestādēm, taču šeit pietrūka konsekvences, jo tiesas un policijas funkcijas joprojām tika jauktas (Kalniņš 1972: 171). Šajā laika posmā bija raksturīgs izmeklēšanas process ar valsts interešu dominēšanu par personības interesēm.

Kriminālprocesa teorijas visstraujāko attīstību var attiecināt uz Jaunajiem laikiem, īpaši uz 18.-19.gadsimtiem. Īsts apvērsums priekšstatos par kriminālprocesu, jurisdikciju, tiesu saistīts ar itāļu jurista Čezāres Bekaria darbu „Par noziegumiem un sodiem” (1764), kurā tika noformulēti tādi humānistiskie principi, kā apsūdzētā tiesības uz aizstāvību, nevainīguma prezumpcija, iztiesāšanas atklātums.

Liela loma izpratnes radīšanai par kriminālprocesu mūsdienu skatījumā pieder Lielai Franču revolūcijai, jo līdz ar revolūciju Eiropas valstīs pamazām attīstījās kriminālprocesa modelis, kurš balstījās uz ideju, ka prokurors vai izmeklētājs pārstāv visas sabiedrības intereses, nevis tikai apsūdzības vai aizstāvības intereses (Гуценко 1999: 18-19). Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, loma pirmstiesas procesā bija ļoti ierobežota un viņa tika uzskatīta par pasīvu izmeklēšanas objektu, kuru ir jāaizsargā pret valsts varas darbību, savukārt iztiesāšanas stadijā personai jau tika piešķirtas aktīvas tiesības sevi aizstāvēt.

Franču apgaismotāju Monteskjē un Voltera idejas par cilvēka tiesību nodrošināšanu, tai skaitā arī kriminālprocesa laikā, tika ietvertas 1789.gada 20.augusta Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijā. Viens no Deklāracijas pantiem paredz nevainīguma prezumpciju kā vienu no galvenajiem kriminālprocesa principiem.

Kopš 1889.gada Baltijas guberņās bija spēkā Krievijas impērijas kriminālprocesa likumi. Pēcreformu procesa likums vadījās no „brīvības novērtējuma teorijas” principiem, saskaņā ar kuriem tiesnesis pēc savas pārlicības varēja ticēt vai neticēt attiecīgās personas liecībai. No vienas puses, tas bija progresīvs solis, jo tiesnesis tika atbrīvots no formāliem priekšrakstiem liecību novērtēšanā, bet, no otras puses, nebija garantiju pret tiesneša šķirisko

patvaļu. Sevišķi tiesnešu patvaļa izpaudās periodā, kad muižnieciski buržuāziskā tiesa izrēķinājās ar savas šķiras ienaidniekiem – revolucionāriem (Kalniņš, Apsītis 1980: 76).

Mūsdienu kriminālprocess ir ne tikai represijas, bet arī taisnība un žēlsirdība. Taisnīgums, patiesība, augstsirdība – tie ir gnoseoloģiskie, vērtību un morāles pamati, ar kuriem tiek noteikta 21.gadsimta kriminālprocesa sociāli juridiskā nozīme. Vēl tiesību teorētiķis, arī filosofs Olivers Vendels Holms atzīmēja, ka tiesībās, tāpat kā jebkurā citā cilvēcisko sakaru sfērā, indivīds pilnā mērā var sajust un izrādīt visu savu jūtu un apņemšanos pilnību. Tiesības filosofiski-tiesiskajā tradīcijā netika uztvertas kā valdīšanas palīgīdzeklis, bet vienmēr bija un ir samērojamas ar labo, taisnīgumu un kopīgo labumu (Тихонравов 1997: 519).

Savukārt, Volters norādīja, ka noziegumu izmeklēšana prasa bargumu: tas ir karš, ko cilvēku tiesa ved ar niknumu, bet augstsirdība un līdzcietība pastāv pat karā (Вольтер 1956: 92).

Šo ideju atzīšana un atbalstīšana veicināja virkni tiesas un kriminālprocesa reformu lielākajā daļā Eiropas valstu, kur gan teorētiskajā, gan likumdošanas līmenī tiek meklēti kriminalprocesa modeļi, kas atbilstu strauji mainošas pasaules reālijām. Svarīgaks solis šīs reformas kontekstā Latvijā bija jaunā Kriminālprocesa likuma pieņemšana un stašanās likumīgā spēkā.

Tiesības un tai skaitā arī kriminālprocess nevar būt augstāks par sasniegto ekonomisko un kultūras attīstības līmeni. Tāpēc apskatot vēsturiskos kriminalprocesa rašanās un pilnveidošanas etapus, nevar atsevišķajos šī institūta attīstības posmos saskatīt tikai primitīvismu vai izteiktu vienkāršību.

Kopsavilkums

1. Tiesības radās kopā ar cilvēcisko sabiedrību, bet ilgi pirms valsts rašanās un vēl līdz valsts rašanai parādījās pamattiesiskās parādības – likums, vara, tiesa un visu sabiedrības locekļu svarīgāko savstarpējo attiecību regulējums.
2. Kriminālprocess dažādās valstīs un dažādos laika posmos pārdzīvoja dažādas izmaiņas. Tika piedāvāti jauni risinājumi, kas atspoguļoja izveidojušās tā vai citā valstī konkrēta laika periodā politiskās, ekonomiskās, sociālās un citas tendences.
3. Kriminālprocesa pilnveides process turpinājās nemitīgi un turpinās vēl joprojām. Parasti tas veda pie progresīvākas krimināllietu izmeklēšanas un iztiesāšanas kārtības reglamentācijas, pie jaunu krimināltiesisku konfliktu risināšanas formu ieviešanas, pie apsūdzēto, cietušo un citu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesību un garantiju paplašināšanas.

4. Par vienu no svarīgākajām pazīmēm, kas ietekmē visu kriminālprocesu, tiek uzskatīta personības un valsts interešu korelācija.
5. Pārēja no privātā apsūdzības procesa uz publisko procesu saistīta ar valsts varas nostiprināšanu un pieeju noziegumam kā nodarījumam, kas vērstis nevis pret privāto personu, bet pret visu sabiedrību un sabiedrībā noteikto tiesisko kārtību.

Bibliogrāfija

1. *Ārvalstu tiesību vēstures avoti*. V. Blūzmas, G Zemīša, S. Osipovas redakcijā. (2007) Rīga: Biznesa Augstskola Turība.
2. Birziņa, L. (2000) *Francijas tiesību vēsture (V – XX gs.)*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
3. Birziņa, L. (2001) *Romiešu tiesības. Otrais izdevums*. Rīga.
4. Birziņa, L. (1999) *Vācijas tiesību vēsture (V – XX gs.)*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
5. Birznieks J. (2008) *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Multineo.
6. Kalniņš, V., Apsītis, R. (1980) *Latvijas PSR Valsts un tiesību vēsture II*. Rīga: Zvaigzne.
7. Kalniņš, V. (1972) *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture 1.sēj.: Feodālisma un topošā kapitālisma laikmets*. Rīga: Zvaigzne.
8. *Kriminālprocesa likums*./ Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 21.04..2005., spēkā ar 1.10.2005. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 14.01.2010., publicēts „Latvijas Vēstnesī” 74 (3232),. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107820> [2011. 04.10].
9. Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. (2001) *Latviešu konversācijas vārdnīca Devītas sējums*. Rīga: A.Gulbja apgādībā.
10. *Latvijas Padomju Enciklopēdija 10 sējums, 8.sējums*. (1986) Platap – Singa, Rīga: Galvenā Enciklopēdiju redakcija.
11. E.Meļķišs (1998) *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.-16.gs. 1.sējums*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds.
12. *Latvijas valsts un tiesību vēsture. Palīgs studiju kursa apgūvē*. (2000) P&K izdevums.
13. Liede, A. (1970) *Kriminālprocess un tiesu pierādījumi*. R.
14. Liede, A. (1980) *Latvijas PSR kriminālprocess*. Rīga: Zvaigzne.
15. Meikališa Ā., Strada–Rozenberga K. (2009) *Kriminālprocess shēmās. B un C daļa*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
16. Meikališa, Ā. (2000) *Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa 1.grāmata*. RaKa.
17. *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. (2001) Rīga: SIA Divergens.
18. Zemītis, G. (2004) *Ārvalstu valsts un tiesību vēsture*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
19. *Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том Европа: V – XVII вв.*, (1999) рук. проекта Г. Ю. Семигин. – Москва: Мысль.
20. Бойков А. Д., Карпец И. И. (1989) *Курс советского уголовного процесса Общая часть*. Москва: Юридическая литература.
21. Графский, В. Г. (2002) *Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов*. М.: Издательство НОРМА.
22. Гуценко К. Ф. (1999) *Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов*. Изд. 3-е . Москва: Издательство Зеркало.
23. Гущев, В.Е., Александров, А.С. (1998) *Народное обвинение в уголовном суде*. Н. Новгород.
24. Законы вавилонского царя Хаммурапи <http://www.hrono.ru/dokum/hamurap.html> [2011. 04.10].
25. Ленин, В. И. (1981) *Полное собрание сочинений 39 том*.

26. Лившиц, Р. З. (1996) *О противоречивой двуединой природе права // Драма российского закона*. М.
27. Лупинская П. А. (1998) *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник*. Москва: Юристъ.
28. Калиновский, К. Б. (2002) *Основные виды уголовного судопроизводства: Учебное пособие*. СПб.: Издательство юридического института (Санкт-Петербург).
29. Калиновский, К. Б. (2003) *Основные черты уголовного процесса зарубежных государств // Уголовный процесс: Сборник учебных пособий. Особенная часть. Вып. 3*. М.: ИМЦ ГУК МВД России.
30. Косарев, А. И. (1986) *Римское право*. Москва: Юридическая литература.
31. Кутюмы Бовези (XIII в.) <http://www.osh.ru/pedia/history/justice/bovesy.shtml> [2011. 04.10].
32. Нерсесянц, В. С. (2003) *Философия права. Учебник для вузов*. М.: Издательство НОРМА.
33. Омеличенко, О. А. (2005) *Римское право*. Москва: Эксмо.
34. Покровский, И. А. (1998) *История римского права*. Санкт-Петербург: Летний Сад.
35. Радбрух Густав (2004) *Философия права*. – Пер. с нем. – М.: Междунар. Отношения.
36. Рулан, Норбер (2005) *Историческое введение в право. Учебное пособие для вузов*. М.: NOTA BENE.
37. Русская правда (Пространная редакция) <http://zakon.rin.ru/cgi-bin/view.pl?id=544&idr=543> [2011. 04.10].
38. Смирнов, А. В., Калиновский, К. Б. (2004) *Уголовный процесс: Учебник для вузов/Под общ. Ред. Смирнова А. В.* СПб.: Питер.
39. Смирнов, А. В., Калиновский, К. Б. (2008) *Уголовный процесс: учебник / под общ. ред. проф. А.В. Смирнова*. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : КНОРУС.
40. Сорокин, П. А. (1919) *Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства*. Ярославль.
41. Тихонравов, Ю. В. (1997) *Основы философии права. Учебное пособие*.- М.: Вестник.
42. Фоинцкий И. Я. (1996) *Курс уголовного судопроизводства/Под ред. А.В. Смирнова* СПб.: Альфа.
43. Франсуа Мари Вольтер (1956) *Избранные произведения по уголовному праву и процессу*. Перевод с французского Н. Лапшиной под ред. с предисловием проф. А. Герцензона. - М. : Государственное издательство Юридической литературы.
44. Чезаре Беккария. (1995) *О преступлениях и наказаниях*. Москва: Фирма «Стелс».